

Åsa Lundqvist

Livet är för dyrbart för att dammas bort: aktiveringspolitik, kvinnors förvärvsarbete och omvandlingen av familjen 1960–1980

Nordic Academic Press 2019

I slutet på 1920-talet införlivade Per-Albin Hansson den nu ikoniska tanken om folkhemmet i den socialdemokratiska politiken. Folkhemmet syftade på det socialdemokratiska samhällsbygge som kom att förknippas med ett utvecklat och skattefinansierat välfärdsystem, i kombination med social ingenjörskonst i modernistisk anda. Den sociala ingenjörskonsten innebar en politisk styrning av medborgarna i önskad riktning med hjälp av samhällsengripande politiska åtgärder och reformer. Det är mot denna fond av befolkningspolitik som Åsa Lundqvists undersökning av den aktiva arbetsmarknadspolitik i efterkrigstidens Sverige måste förstås. Den svenska efterkrigspolitiken präglades i hög grad av just en aktiv arbetsmarknadspolitik och en vidareutveckling av socialförsäkringsystemen, vilka gick hand i hand. Det föll på Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) bord att få ut kvinnor i lönearbete under en tid när det rådde arbetskraftsbrist (vilken tog ordentlig fart under 1960-talet) på den svenska arbetsmarknaden. Genom arbetet på ”aktiveringsdetaljen” inom AMS skulle den kvinnliga arbetskraften, eller den ”hemarbetande kvinnan” förmås kliva ut på arbetsmarknaden, inte minst med hjälp av utbildning i form av omskolnings- och

fortbildningskurser, vilka skulle underlätta för kvinnor att inträda eller återinträda på arbetsmarknaden. Problemen var emellertid inte endast praktiska, det fanns ett starkt ideologiskt motstånd mot att kvinnor skulle ta steget ut på arbetsmarknaden. Såväl LO som SAF präglades av traditionella uppfattningar om kvinnors och mäns sysselsättning och hos befolkningen fanns en utbredd skepsis mot kvinnligt förvärvsarbete bland både kvinnor och män. För att komma tillrätta med sådana attityder satsade AMS på en för tiden nydanande opinionsbildande verksamhet som bland annat tog sig uttryck i rena övertalningskampanjer vilka syftade till att förändra de normer som stod i vägen för kvinnors lönearbete.

Idén om aktivering av den kvinnliga arbetskraften var emellertid inte ny. Makarna Myrdal hade redan 1934 med sin enormt uppmärksammade skrift *Kris i befolkningsfrågan* tillhandahållit en socialpolitisk manual för befolkningspolitiska åtgärder som bland annat inkluderade barnbidrag, storbarnkammare och gratis skolluncher – i syfte att underlätta för kvinnor att förvärvsarbete. Barnomsorgen blev en central fråga i fråga om kvinnors förvärvsarbete, i synnerhet när det gällde gifta kvinnor. För vem skulle ta hand om barnen när hemmafruarna klev ut på arbetsmarknaden? Offentligt subventionerad barnomsorg hade funnits i Sverige sedan 1943 men var till en början mycket liten i sin omfattning och fungerade främst som ett komplement till privat drivna barnkrubbor. Under 1950-talet ökade antalet platser inom den offentliga barnomsorgen sakta, för att

sedan ta ordentlig fart under 1970-talet när daghem för alla blev en viktig punkt på den politiska agendan. AMS hade således det prekära uppdraget att förmå kvinnor att kliva ut på arbetsmarknaden under en tid då barnomsorgen var underdimensionerad.

Lundqvist sätter ljuset på de två spår som präglade frågan om kvinnors förvärvsarbete: den fulla sysselsättningens politik samt jämställdhetspolitiken. Frågan om barnomsorgens utbyggnad och offentliga subventionering kan förstås utifrån båda dessa spår: den gjorde det ekonomiskt möjligt för fler kvinnor att yrkesarbeta men det var också ett framträdande krav inom andra vågens kvinnorörelse. Barnomsorg kom också alltmer att omformuleras till en kvinnofråga, från att ha varit en del av en bredare befolkningspolitik.

Med hjälp av ett rikt empiriskt material bestående av olika typer av arkivmaterial och intervjuer av personer som på olika nivåer var involverade i aktiveringsarbetet åskådliggör Lundqvist motiv och idéer bakom kvinnors deltagande på den reguljära arbetsmarknaden – vilket ökade markant från tidigt 1960-tal till mitten av 1980-talet. En intressant paradox som blir tydlig i Lundqvists undersökning är hur kvinnors lönearbete under samma period kunde förstås utifrån den fulla sysselsättningens politik – ett exempel på social ingenjörskonst som bär tydliga drag av paternalism – och ur det jämställdhetsperspektiv som kännetecknade tidens kvinnorörelse men som också i allt högre grad kom att införlivas i politiken och statsbyråkratin. Här utkristalliseras således en ömsesi-

dig växelverkan mellan den statsstyrda arbetsmarknadspolitik, som präglades av konkreta mål och åtgärder, och en bredare samhällsutveckling som präglades av idéer om jämställdhet. Modernismens rationalistiska ideal som slog igenom politiskt under 1930-talet mötte således 1960- och 70-talens kvinnoemancipatoriska idéer och bildade gemensam front på ett arbetsmarknadspolitiskt plan. Intresset för jämställdhet var initialt inte utbrett inom AMS, kvinnor betraktades främst som en outnyttjad resurs under en period när det rådde arbetskraftsbrist. Under 60-talet kom dock tidens krav på jämställdhet att inkorporeras i AMS arbete, mycket tack vare inflytelserika personer inom organisationen som delade tidens idéer kring kvinnlig frigörelse. Aktiveringen av den kvinnliga arbetskraften, som från början var ekonomiskt-politiskt påkallad, kom på så sätt att sammanflätas med kvinno- rörelsens emancipatoriska ideal.

Tidigare forskning har visat hur kategorierna "kvinnor" och "invandrare" har betraktats som undantag och nödlösningar vid perioder av arbetskraftsbrist. Lundqvists kartläggning av arbetsmarknadspolitik i svensk efterkrigstid visar i likhet med denna forskning på ett osynliggörande av invandrade kvinnor som förvärvsarbetare. Vidare visade sig "den fulla sysselsättningens politik", det vill säga att alla skulle ha ett arbete, främst rikta in sig på kvinnor ur arbetarklass och medelklass. Kvinnor ur överklassen blev således inte föremål för några övertalningskampanjer. Detta noteras av Lundqvist, men förståelsen av "lönearbetaren" skulle ha tjänat på en fördjupad

diskussion utifrån ett intersektionellt raster.

Lundqvist är i sin bok i förlängningen intresserad av hur familjeidealen förändrades under den studerade perioden. Det sista ledet i bokens titel ”omvandlingen av familjen” blir emellertid lite styvmoderligt behandlat. Kartläggningen av AMS arbete med att aktivera den kvinnliga arbetskraften är förvisso tillräckligt intressant i sig. Hur detta i sin tur påverkade bilden av kärnfamiljen och i vilken mån just AMS aktiveringsarbete i förlängningen bidrog till ett omskapande av tidens försörjningsideal hade behövt mer utrymme för att inte kännas aningen svepande och spekulativt. Med det sagt har boken stora förtjänster i och med åskådliggörandet av de idéer som präglade den formativa period som resulterade i ett av världens mest jämställda samhällen. Berättelser om 1900-talets Sverige är starkt präglade av tankar om svensk exceptionalism. Det är ett narrativ som än idag präglar den svenska självförståelsen och de värderingar och ideal som allmänt brukar framhållas som svenska. Åsa Lundqvist påminner oss om hur den svenska efterkrigstidens politiska reformer *de facto* präglades av olika aktörers motiv och ideal, vilka ömsom sammanföll, ömsom divergerade. Den svenska jämställdhetspolitikens framväxt måste förstås utifrån denna komplexa väv av olika intressen och idéer, vilka alltför ofta inordnas i en prydlig och förenklad linjär historieskrivning.

Stina Malmén

Filosofie doktor i ekonomisk historia,
Stockholms universitet